

Kiezen voor jezelf of voor elkaar

SOCIALE PSYCHOLOGIE / Van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat worden we geconfronteerd met sociale dilemma's. Kiezen we voor ons eigen belang of dat van de gemeenschap? Het ligt eraan...

José van der Sman

Toen Huizinge, een Gronings dorpje met circa 150 inwoners, in de winter van 1978-1979 ingesneeuwd raakte en zonder stroom kwam te zitten, bood het noodaggregaat van de plaatselijke smid uitkomst. Als ieder een heel zuinig zou doen met energie, dan zou elk huishouden dankzij dit aggregaat ten minste een beetje elektriciteit hebben tot het probleem was opgelost. Aldus werd afgesproken. Maar helaas, binnen de kortste keren begaf het aggregaat het. Te veel mensen konden de verleiding niet weerstaan om heimelijk toch voor hun eigen comfort te kiezen in plaats van voor het gemeenschappelijke belang.

Deze korte historische episode in de geschiedenis van Huizinge wordt opgerakeld door Paul van Lange (52), hoogleraar sociale psychologie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam en verbonden aan Oxford University. Een deskundige bij uitstek op het gebied van sociale dilemma's. Onlangs verscheen van hem, en enkele andere auteurs, het leerboek *Sociaal Dilemmas: the Psychology of Human Cooperation*.

Van Lange is geboeid door sociale dilemma's, zo vertelt hij in zijn werkkamer in Amsterdam, 'omdat ze een fascinerende inkijk in menselijk gedrag bieden, en inzicht geven in klassieke thema's als egoïsme, altruïsme en vertrouwen. We kunnen ervan leren onder welke voorwaarden we voor onszelf kiezen of juist voor de gemeenschap waarin we leven. Die kennis is persoonlijk en maatschappelijk zeer relevant.'

Ons dagelijks leven is vergeven van de sociale dilemma's, zegt Van Lange. We moeten vaak kiezen tussen onze persoonlijke belangen en de gemeenschappelijke belangen thuis, op het werk, in het openbare domein. Het begint al vroeg in de ochtend: wie zorgt er voor het ontbijt, de kinderen, enzovoort? Onderweg naar het werk gaat het door met kwesties als: koop ik een kaartje of ga ik zwartrijden, voer ik in een stiltcoupé een telefoongesprek

Afstraffen en belonen

Egoïsme indammen en sociaal gedrag bevorderen

- Wegnemen van anonimiteit: openheid (naam en toenaam) bevordert sociale controle
- Risico inbouwen van reputatieschade: kans om wegens egoïsme te worden verstoten
- Roddel en achterklap toestaan: over de tong gaan kan reputatieschade opleveren
- Afstraffen van wangedrag: egoïstisch gedrag levert geen voordelen maar nadelen op
- Belonen van goed gedrag: coöperatief gedrag levert meer voordelen dan nadelen op
- Tegengaan van wantrouwen: vertrouwen wekken dat beloftes worden nagekomen
- Bewaken rechtvaardigheid: zelfzuchtigheid niet tolereren maar juist indammen

Vuurwerk bij PEC Zwolle-Ajax, april. Supporters die zich wel goed gedragen, moet je belonen

of gun ik mijn medepassagiers rust? Op het werk, in de supermarkt, tijdens het sporten, in de bioscoop, het houdt niet op. Ook op een hoger abstractieniveau worden we voortdurend geconfronteerd met sociale dilemma's. Zijn we bereid onze welvaart te delen met minder fortuinlijken, willen we onszelf beperken om het milieu te redden, houden we ons aan wetten en regels om onze samenleving voor iedereen veilig, schoon en aangenaam te houden?

Op de vraag of we van nature egoïstisch zijn, antwoordt van Lange: 'Nee. Het is natuurlijk verleidelijk om in ons eigen belang te handelen, want dat leidt op korte termijn vaak tot voordeel. Collectieve belangen leveren meestal pas op langere termijn mogelijke voordelen op. We hebben dus de neiging om voor de beloning op korte termijn te gaan. Maar er zijn een paar zaken die ons daarvan weerhouden.'

Het risico om te worden verstoten weerhoudt ons van egoïstisch gedrag

Reputatieschade bijvoorbeeld, vormt een belangrijke rem op egoïstisch of asociaal gedrag. 'We vinden het héél belangrijk wat anderen van ons gedrag denken,' aldus Van Lange. Evolutionair is dat goed verklaarbaar. De mens is immers een groepsdier dat niet uit de groep wil worden verstoten, want dat zou gevaarlijk zijn en slecht voor zijn voortplantings- en overlevingskansen. 'We hebben dus sterke drijfveren om ons aan de groepsnormen te houden.' Niet voor niets gebeurt zelfzuchtig of asociaal gedrag vaak anoniem. We misdragen ons vooral als we denken dat anderen het niet doorhebben of het niet naar onze persoon kunnen herleiden.

Verder is roddel een factor van groot belang in hoe egoïstisch of sociaal we ons gedragen. 'Dit hangt samen met die reputatieschade,' zegt van Lange. 'De angst dat anderen over ons gaan roddelen, houdt ons in de hand.'

Het bestraffen of belonen van

gedrag speelt daarin ook mee. 'Beiden werken ongeveer even sterk,' zegt hij. En tot slot is vertrouwen een cruciale factor in de keuzes die we maken bij sociale dilemma's. Van Lange: 'We overschatten elkaars zelfzuchtigheid en zijn dus geneigd elkaar te wantrouwen. We vinden al gauw bevestiging voor dat negatieve beeld en denken dan: zie je wel, ik kan beter voor mezelf kiezen want dat doen anderen ook.'

Om egoïstisch gedrag tegen te gaan en coöperatief gedrag te stimuleren, in kleine groepen of in de maatschappij als geheel, is het volgens Van Lange dus zaak om duidelijke gedragsnormen af te spreken en de sociale controle erop te stimuleren: door anonimiteit zoveel mogelijk tegen te gaan, door te dreigen met persoonlijke reputatieschade en door een systeem van straffen en belonen in te stellen.

'Dat laatste wordt nogal eens vergeten,' zegt Van Lange. 'Voet-

Sociaal dilemma

Afwegingen bij keuzes

- Voordelen voor mijzelf
- Nadelen voor mijzelf
- Gevolgen voor anderen
- Effect op reputatie
- Risico van afstraffing
- Mogelijke beloningen

ELSEVIER

balvandalen die vuurwerk op het veld gooien, worden bestraft. Maar er zouden ook beloningen moeten komen voor de supporters die de raddraaiers proberen tegen te houden.'

Verder is het volgens Van Lange van essentieel belang om in een groep of samenleving een gevoel van onderling vertrouwen en rechtvaardigheid te kweken om zo het ingebakken wantrouwen jegens elkaar af te zwakken. Van Lange: 'Vertrouwen in elkaar, zeker weten dat zelfzuchtigheid wordt ingedamd en dat beloftes voor de lange termijn worden nagekomen, is het sociale kapitaal van elk samenlevingsverband en het fundament van coöperatief gedrag. Vertrouwen komt te voet en gaat te paard. Het is zeer riskant om het te ondermijnen. Want dan wordt het, waar dan ook en hoe dan ook, ieder voor zich.'